

Het goede doen - een onmogelijkheid?

door drs. Peter H. Siebe

"Laat u niet overwinnen door het kwade, maar overwin het kwade door het goede". Een fundamenteel advies van de apostel Paulus, dat velen in praktijk proberen te brengen in moeilijke situaties. Maar de vraag wat dan het goede is, is niet altijd eenvoudig te beantwoorden.

Over die vraag handelt het proefschrift van ethica en filosofe Dr. J.M.A. van den Boer-van den Berg, dat in 1997 verscheen met als titel: De juiste keuze. Morele dilemma's van toekomstige ouders. In 1999 kwam een gepopulariseerde editie op de markt. Beide boeken gaan in op de situatie van mensen die een verhoogde kans hebben om een kind te krijgen met een aangeboren aandoening. Moeten zij afzien van kinderen, of een zwangerschap aandurven en kiezen voor prenataal onderzoek, waarbij de vraag kan rijzen: wel of geen abortus?

Het nemen van beslissingen in deze dilemmatiek is moeilijk, ook voor wie uitgaat van vaste waarden en morele grondregels. Met de titel De juiste keuze wil de auteur benadrukken dat een "goede" keuze niet te maken is. Het is een kiezen in een onmogelijk dilemma, dat hooguit tot de minst slechte keuze kan leiden: de "juiste" keuze. Van den Boer heeft een lezenswaardig en terreindekkend boek geschreven over een actueel en ingrijpend onderwerp. Ze wil recht doen aan de diverse opvattingen en standpunten. Ze geeft haar eigen commentaar, maar niet opdringerig. Dit artikel is een kritische doordenking van haar boek. Daartoe eerst iets over ethische theorieën en christelijke ethiek in het algemeen, vervolgens de hoofdlijnen uit het boek en tenslotte enkele uitgewerkte kritiekpunten.

Ethische theorieën en christelijke ethiek

Ethiek is de systematische bezinning op het morele handelen van mensen. Het gaat dus om de vraag, waarom een handeling de kwalificatie "goed" of "fout" verdient. Er zijn verschillende ethische theorieën: de deontologische ethiek (goed is wat overeenkomt met Goddelijke regels als de Tien Geboden of met een principe als 'eerbied voor het leven'), de consequentialistische ethiek (die een handeling beoordeelt op het effect), de deugden-ethiek (die op mentaliteit en bedoeling let), de rechten-theorie (waarbij de rechten van de een de plichten van de ander zijn), de communitaristische ethiek (die het algemeen belang centraal stelt) en de zorg-ethiek (waarin de persoonlijke relatie tussen mensen centraal staat). Hoewel ik in elk van deze ethische theorieën bruikbare elementen zie, zou ik het christelijk geloof toch daaraan niet willen binden. Vaak wordt gedacht dat christendom staat voor een deontologische ethiek. Daartoe hebben christenen inderdaad aanleiding gegeven, maar toch is het is een misvatting. Christelijke ethiek betreft elke handeling op God, de Schepper en Vader van mensen in Jezus Christus. Onbaatzuchtige liefde (agape) is het sleutelwoord. Het is aan de chaos veroorzaakt door de zonde en aan de duisternis van het menselijke verstand en gevoel te wijten dat deze liefde in de praktijk niet altijd eenvoudig is uit te werken. Vandaar dat God ook regels heeft gegeven als de Tien Geboden met handvatten voor het dagelijks leven. Maar die regels zijn er niet om verabsoluteerd te worden. Dat blijkt met name uit het Nieuwe Testament. Zowel in de evangeliën als in de brieven valt op dat de regels er niet zijn om de regels, maar om de mens - en de mens is er voor God en zijn naaste. Ook valt op dat christenen niet zozeer concrete ge- en verboden worden voorgehouden, maar dat ze vooral aangesproken worden op de gezindheid en gerichtheid van hun hart. Wanneer dat 'in orde' is, heeft de Geest van God ruimte om hen tot de juiste daden te brengen. In deze christelijke vrijheid ligt de kern van de christelijke ethiek.

Morele grondregels

Dan nu de hoofdlijnen uit het boek. Het begint met een bespreking van bovengenoemde ethische theorieën. Uiteengezet wordt dat fundamentele morele regels als 'niet doden', 'niemand letsel toebrengen' en 'niemand van zijn vrijheid beroven' voortvloeien uit de universele waarden 'leven', 'gezondheid' en 'vrijheid' (Noot 1). Er zijn geen morele regels die absoluut zijn en onder alle omstandigheden opgevolgd moeten worden. Elke samenleving kent een moreel systeem dat gerechtvaardigde schendingen van morele grondregels accepteert en daarnaast morele idealen die het goede aanmoedigen (19, 20). Wat een 'juiste' keuze is, is voor velen minder eenvoudig dan vroeger. Ten eerste omdat individuele zelfbeschikking erg belangrijk is geworden. Men kan zich niet meer verschuilen achter het collectief. Vervolgens omdat er

in onze plurale samenleving verschillende toetsingskaders zijn. Ten derde omdat bij morele dilemma's het persoonlijk geweten, de heersende opinie en wat wettelijk is toegestaan in onderlinge wisselwerking een rol spelen. Als "erbij horen" de hoogste waarde is, verklaart dat waarom in deze wisselwerking de heersende opinie zo'n dominante invloed heeft. Nu de verantwoordelijkheid van (aanstaande) ouders sterk is vergroot door de toename van kennis en informatie, zien we die invloed van de heersende opinie in persoonlijke keuzes terug. Preventief gedrag wordt positief gewaardeerd en afzien van kinderen wordt niet immoreel gevonden. In onze tijd hebben de (toekomstige) ouders een belangrijke en zelfs doorslaggevende stem bij beslissingen over prenataal onderzoek en pasgeborenen. Voorheen hadden vooral de kerken, de overheid en de artsen hier veel invloed op en de laatste decennia ook de ethici, aldus Van den Boer. De opinies en invloed van al deze instituties in de loop van de Europese geschiedenis passeren vervolgens de revue.

Van Oudheid tot Verlichting

In het oude Griekenland meende Pythagoras dat mensen een onsterfelijke ziel hebben vanaf de bevruchting. Seksualiteit vond hij alleen gerechtvaardigd als middel voor voortplanting, om dienaren voor de goden voort te brengen (54, 55). Hij keurde abortus en infanticide af. (Noot 2). De arts Hippocrates (5e eeuw v.C.) meende dat jongens bezielde waren vanaf de 30e dag na de bevruchting, meisjes vanaf de 40e dag. Gebruik van abortiva wees hij af behalve als het leven van de moeder gevaar liep. De filosoof Plato meende dat de onsterfelijke ziel in het lichaam komt bij de eerste ademhaling en dat de foetus dus niet 'bezielde' was. Abortus vond hij verdedigbaar vanuit het staatsbelang: een mens heeft waarde als hij volwaardig lid van de staat kan zijn (58)(Noot 3).

Hoewel een persoon als Jezus de status en waarde van kinderen meer dan gebruikelijk benadrukte, was de oud-christelijke ethiek toch vooral een ethiek van geduld en onderwerping. Zondigheid en persoonlijke schuld kenmerken de menselijke situatie en een deontologische ethiek uitgaande van Goddelijke regels was de oplossing (Noot 4).

In deze traditioneel-christelijke ethiek is abortus moord om drie redenen (64-66). Ten eerste omdat seksualiteit er alleen is voor de voortplanting. Ten tweede vanwege de status van de ongeboren vrucht. (Noot 5). Ten derde: omdat een gevormde vrucht een onsterfelijke ziel heeft en vanaf het begin besmet is met erfzonde, heeft de foetus de doop nodig om gered te kunnen worden. En dan is abortus een doodzonde.

Eeuwenlang is deze visie, verkondigd door de kerk, dominant geweest in Europa. Dat veranderde vooral sedert de Verlichting. Toen werd een ander mensbeeld dominant. De mens werd mondig en vrij en diende zichzelf de wet te stellen. De concentratie op het hiernamaals verminderde. Het 'goede leven' werd vertaald in 'geluk hier en nu' en dat beïnvloedde de kijk op de rol van de ouders. Rousseau legde de nadruk op het gevoel in plaats van de rede. Kinderen heetten van nature goed en moesten zich in vrijheid kunnen ontwikkelen. Het welzijn van het kind werd het belangrijkste element van de opvoeding. Op het Rooms-Katholieke kerkelijk denken over abortus had en heeft deze verandering geen vat. Weliswaar verdween het onderscheid tussen de bezielde en onbezielde foetus, maar het navolgen van de regel bleef de enige optie en de verantwoordelijkheid voor niet- ingrijpen werd ontkend (98).

De protestantse en Rooms-katholieke opvattingen gingen in de 20e eeuw uiteen lopen. Iemand als Karl Barth hield naast de deontologische theorie ook de praktijk in het oog en rekende met motieven en gevolgen van (niet) handelen. Daarmee kwam hij uit bij een 'nee, tenzij'-standpunt, dat ook in Nederland navolging kreeg, o.a. in een gezamenlijk pastoraal geschrift van de Nederlands Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken uit 1975 (109- 111). Daarin werd ten aanzien van de foetus het begrip 'toenemende waarde' gehanteerd, thans beter bekend als 'toenemende beschermwaardigheid': een inmiddels door zeer velen aanvaard begrip dat mede de achtergrond vormt van de wetten en wetsvoorstellen op medisch-ethisch gebied uit de laatste decennia. (Hierop kom ik nog terug.)

De overheid

Behalve de kerk speelde ook de overheid een rol. Dat blijkt al snel uit de geschiedenis van de abortuswetgeving in ons land en uit de diverse overheidsnota's en rapporten van politieke partijen op het onderhavige terrein. Hoe recenter deze zijn, hoe meer wordt het doel van erfelijkheidsonderzoek gedefinieerd vanuit de ouders en het belang van het kind. Van den Boer lijkt zich het beste thuis te voelen bij de VVD, die een 'pro-choice'- standpunt inneemt, verdraagzaamheid en gewetensvrijheid benadrukt en daarbij waarschuwt voor een mogelijke sociale druk op de keuzevrijheid van ouders (153)(Noot 6).

Van den Boer roept politici op, zich te realiseren dat elke persoonlijke visie beperkt is en dat elke conflicterende visie een bepaalde waarde heeft. Ze komt met vier aanbevelingen aan hun adres (154-157): zoek naar overeenkomsten, hanteer geen slogans, geef de mening van tegenstanders eerlijk weer, en

houd recht en moraal gescheiden (ik zou overigens zeggen: onderscheiden).

De artsen

Eind jaren '60 kwam er een omslag in het denken over abortus. Ook kwamen er nieuwe medische technieken beschikbaar, zoals de vruchtwaterpunctie. Al snel bleek 73% van de bevolking een gevonden aandoening reden te vinden voor abortus (168). Van den Boer: "Het is duidelijk dat de techniek voldeed aan een vraag in de samenleving en dat tegelijkertijd de invoering van de techniek een verschuiving van normen en waarden teweeg bracht" (Noot 7).

Bij de klinisch-genetici bestond vanaf het begin geen taboe op abortus. Van den Boer ziet hen als de pleitbezorgers voor 'de keuze aan de ouders' en stelt dat zij voortdurend onderzoek doen naar de gevolgen en de ethische aanvaardbaarheid van nieuwe vormen van medisch-genetisch onderzoek (Noot 8). Van den Boer is overigens niet kritiekloos tegenover hen. Over een publicatie uit klinisch-genetische kring merkt zij terecht op, dat het niet in alle gevallen aannemelijk te maken is dat het belang van het kind de keuze voor een abortus vergt (180). Ook signaleert ze dat het benadrukken van het voorkomen van leed tot de onjuiste suggestie leidt dat geen onderzoek en geen abortus een minder goede beslissing zou zijn (181).

Ethici

Vervolgens komen de ethici aan de orde. Ook hier inventariseert en becommentarieert Van den Boer. Ze begint met H.M. Kuitert, die tussen 1965 en 1969 volledig van mening is veranderd. Van de regel 'niet doden' ging hij over naar 'recht op zelfbeschikking' vanuit de waarde die hij aan (keuze)vrijheid toekent. En in 1985 vond hij het principe 'niet schaden' het belangrijkste (200-205).

Diverse opvattingen uit het verleden blijken nog springlevend, zoals de opvatting dat een te voorziene handicap van het kind de ouders te verwijten zou zijn, of de opvatting dat gehandicapten hun bestemming in verregaande mate missen (P.J. Roscam Abbing, in de jaren zeventig hoogleraar christelijke ethiek. (217-219).

De ouders

Tenslotte komen de opvattingen van de ouders zelf aan de orde. Aan het ouderschap worden tegenwoordig 9 waarden toegekend: status, expansie van het ego, altruïsme, affectie, nieuwheid van het leven, iets presteren, aanzien, economisch nut, groeiende invloed (239). De keuze voor kinderen' in onze samenleving wordt meestal gemaakt vanuit een individualistisch perspectief. Ouders krijgen kinderen voor zichzelf en dus behoren ze daarvan ook zelf de consequenties te dragen. Het doel dat zij met hun kinderen voor ogen hebben is het welzijn van die kinderen, ingevuld als: fysieke gezondheid, ontwikkeling naar economische zelfstandigheid, en het verkrijgen van waarden als prestige, welstand en zelfrealisatie (Noot 9).

Gelet op deze waarden en doelen ervaren ouders met een verhoogd risico op een kindje met een aandoening al gauw grote morele dilemma's (240, 241). Van den Boer beschrijft welke keuzes ouders met zo'n risico maken, welke factoren hun keuze beïnvloeden en welke gevoelens en ervaringen zij doormaken. Zij concludeert dat elke keuze tot morele problemen kan leiden.

Mogen ouders een keuze maken voor hun kind? Van den Boer vindt van wel, omdat het ongeboren kind zelf zijn mening niet kenbaar kan maken en omdat de opvattingen van de ouders van zeer groot belang zijn voor het kind. Zowel paren die voor als tegen een abortus kiezen, ervaren dat een 'goede keuze' niet mogelijk was; alleen een 'juiste keuze' was haalbaar. Het waardenpatroon van de ouders speelt een zeer belangrijke rol. Hier noemt Van den Boer voor het eerst een religieus motief: zij die het leven-als-zodanig' als hoogste waarde kennen, en zij die God als verschafter van levensvooruitzichten van het kind zien, zullen niet voor een abortus kiezen (258-259). Bepalend voor de keuze zijn door waarden bepaalde opvattingen. Zo kan als rechtvaardiging voor een abortus worden aangevoerd het motief van bescherming van het kind! Hier komt de ethische theorie weer van pas: deontologisch denkende mensen hebben hier redelijk snel helderheid over wat ze moeten doen; consequentiaalistisch denkende mensen hebben het veel moeilijker (263). Van den Boer spreekt zich uit voor een streven naar 'gewenst ouderschap' en stelt: "De kwaliteit van het ouderschap zal verbeteren als het niet alleen preconceptioneel (= voor de bevruchting, PHS), maar ook prenataal een keuze mag en kan zijn" (265).

Van dat laatste geloof ik persoonlijk niets. Het komt mij voor als een capitulatie voor het maakbaarheidsideaal, terwijl mensen juist vaak met een schok zichzelf tegen komen als er iets gebeurt in

hun leven wat zij totaal niet gepland hadden. Hoe moeilijk dat ook is, die schok blijkt niet zelden heilzaam.

Kritiek

1. Het vroege christendom

Van het vroege christendom geeft Van den Boer een wat vertekend beeld (63-65). Zo zou Paulus niet alleen de ondergeschiktheid van de vrouw aan de man, maar ook de plichten van kinderen te sterk benadrukken. Dat Paulus ook de vaders waarschuwt ("Vaders, verbitter uw kinderen niet", Efeziërs 6) alsmede de strekking van Paulus' vermaningen - geen revolutie maar evangelie ontbreekt. Ook in Van den Boers weergave van hoofdlijnen uit het Oude Testament zitten enkele onjuistheden en omissies.

2. Keuzevrijheid

Van den Boer waarschuwt tegen het niet denkbeeldige gevaar dat het belang van de gemeenschap gaat domineren en de mogelijkheid van ouders om zelf te kiezen - volgens hun eigen levensovertuiging en na een gewetensvolle afweging - wordt ingeperkt. In een pluralistische samenleving is die keuzevrijheid inderdaad een groot goed. Op de keper beschouwd vind ik die keuzevrijheid echter een noodverband: omdat de opvattingen zozeer uiteenlopen, kan een samenleving die gebaseerd is op gewetensvrijheid niet anders dan ieder zo veel mogelijk ruimte geven. Als voorbeeld wijs ik op de onthullingen over de abortuspraktijk in een Zembra-uitzending uit 1997, waarin duidelijk werd dat abortus ook wel op lichtvaardige gronden verkregen kan worden.

3. Toenemende beschermwaardigheid

Van den Boer is niet zo gelukkig met dit begrip: "De foetus heeft een status tussen mogelijkheid en bestaan in (...). Indien duidelijk is dat de foetus tot bestaan zal komen, moet hij vanaf dat moment volledig 'beschermd' worden. 'Beschermd' was hij al vanaf het moment van conceptie (...) Er is dus geen sprake van een (toenemende) beschermwaardigheid, maar van verschillende soorten van 'bescherming', afhankelijk van het feit of de foetus al dan niet tot bestaan zal komen. Levensvatbaarheid vormt daarom ook een morele grens. Vanaf dat moment is de foetus in staat om daadwerkelijk tot bestaan te komen (...). Dan gelden voor hem of haar 'dezelfde morele rechten' als voor elk ander mens (...). Abortus is toegestaan vanuit de idee dat niet alle leven dat mogelijk tot bestaan kan komen, ook tot bestaan moet komen. Eigenlijk op een vergelijkbare manier als een preconceptionele keuze om van kinderen af te zien. Het idee is dat we mensen niet schaden als zij nooit tot bestaan zullen komen, en er zich niet van bewust zijn dat zij niet tot bestaan komen" (116, 117).

Deze passage roept veel vragen bij mij op. Welke definitie geeft Van den Boer hier aan 'bestaan'? Wanneer 'bestaat' een foetus? Van den Boer kiest hier voor een allerm minst onomstreden definitie. Waarom zou ik moeten aannemen dat een foetus nog niet 'bestaat'? En wat is 'levensvatbaarheid'? Ik neem aan dat Van den Boer bedoelt: levensvatbaarheid buiten de baarmoeder, maar is deze grens niet willekeurig, gelet op de grote mate van afhankelijkheid van elke baby ook na de geboorte? En is de morele consequentie die aan deze willekeurig geformuleerde grens wordt verbonden dan niet erg zwak gefundeerd? Verraadt voorts het woordje 'eigenlijk' niet reeds, dat de vergelijking met afzien van kinderen mank gaat?

Inmiddels ligt wel de vraag op tafel of het in sommige gevallen niet beter zou zijn voor het kind als het niet ter wereld zou komen. Bij het zoeken naar een antwoord daarop mis ik bij Van den Boer een notie die ik meermalen hoor van mensen die nauw betrokken waren bij besluitvorming over al dan niet ingrijpen in een zwangerschap: "Een keuze maken is te hoog gegrepen voor mensen, eigenlijk kunnen we het niet, het komt ons niet toe".

4. Standpunten van christelijke politieke partijen

Van den Boer heeft kritiek op het begrip rentmeesterschap zoals dat wordt gehanteerd in het CDA-rapport 'Genen en grenzen'. Naast rentmeesterschap voert zij het begrip co-creatie - de mens is niet alleen hoeder van het geschapene, maar als Gods evenbeeld ook mede-schepper aan en gebruikt de gelijkenis van de talenten om het afzien van mogelijkheden af te wijzen.

Op deze manier wordt m.i. deze gelijkenis eenzijdig geïnterpreteerd. Ook wordt het ene begrip tegen het andere uitgespeeld met als gevolg dat de deur (te) wijd open wordt gezet naar allerlei nieuwe ontwikkelingen. Onder het motto 'eruit halen wat erin zit' is dat lange tijd een dominante gedachte geweest ook in de gereformeerde traditie (het cultuurmandaat). Die gedachte wordt terecht meer en meer verlaten, omdat men zich de schadelijke kanten van het menselijk ingrijpen realiseert (Noot 10).

Voorts verwijt Van den Boer het CDA dat het de inbreng van de bevolking bij het vaststellen van

normen vergeet (144). Dit is echter een bewuste keuze van het CDA: het CDA wijst - evenals de andere confessionele partijen - volkssoevereiniteit af en wil de waarden en normen niet verankeren in wisselende publieke opinies, maar in de vaste grond van het Evangelie (Noot 11). Ook verdisconteert Van den Boer niet dat het christenen niet te doen is om een uitwendige inperking door verboden, maar om een verandering van binnenuit, tot liefde.

Van den Boer benadrukt voorts dat ouders veelal blij zijn als een gen voor een aandoening wordt gediagnosticeerd en prenatale diagnostiek mogelijk wordt (145). Zij vermeldt niet dat vrouwen het ondergaan van prenatale diagnostiek als een belastende, spannende periode ervaren met ingrijpende consequenties voor de ontwikkeling van een band met het nog ongebooren kind. Zij gaat bovendien uit van goede bedoelingen van ouders tegenover hun ongebooren en pasgeboren kinderen (pag. 146 en op andere plaatsen). Dit verraadt een optimistisch mensbeeld.

In het algemeen verwijt Van den Boer de confessionele partijen dat zij hun stempel op de ontwikkelingen (hebben) willen drukken (127). Echter, hoewel een 'pro-choice'-visie in onze pluriforme samenleving aantrekkelijker lijkt dan een 'pro-life'-visie is het onjuist om alleen het 'pro-life'-standpunt als intolerant te kwalificeren. Ook aanhangers van 'pro-choice' zullen immers overtuigd zijn van de morele juistheid van hun visie en daarom het 'pro-life'-standpunt niet willen tolereren in wet- en regelgeving.

5. Het hellend vlak

Van den Boer brengt het 'hellend-vlak-argument' aan de orde als motief om nieuwe ontwikkelingen de pas af te snijden en schrijft: "Uit geen enkel onderzoek komt naar voren dat door de betrokkenen zelf luchthartig met de keuze voor een abortus wordt omgegaan. (Uitzonderingen zijn er altijd, bijvoorbeeld als een kind moet wijken voor het nieuwe bankstel. En ook dan blijft de vraag, willen we dat verbieden? Zou iemand het kind willen zijn van een 'bankstel-moeder?') Ik kan deze zin niet anders duiden dan als een slip of the pen. En waar Van den Boer met instemming Nietzsche citeert: "het christelijke besluit de wereld lelijk en slecht te vinden, heeft de wereld lelijk en slecht gemaakt" (overigens zonder afdoende bronvermelding) vraag ik me af of zij deze woorden in de context van Nietzsches opvattingen wel heeft gepeild.

6. Maatstaven en wereldbeeld van ethici

Ethici zoeken naar externe maatstaven - regels, principes, theorieën - om opvattingen over goed en kwaad aan te toetsen (229). Sommigen zoeken deze maatstaven in het rationele vermogen van de mens, anderen inclusief Van den Boer wijzen erop dat normen en waarden samenhangen met het zelfbeeld en wereldbeeld van de ethicus. - Daarin ligt een raakvlak met de reformatorische filosofie, die erop wijst dat 'neutrale' wetenschap niet bestaat maar altijd een onderliggende visie verraadt die ten diepste religieus bepaald is. Van den Boer stelt echter dat normen en waarden daarom ten diepste contingent ('toevallig') zijn - voorwaar stof voor een levendig debat tussen haar en de reformatorische wijsgeren!

7. Moreel debat en morele vooruitgang

In de moraal is het tijdloze element de waarden die de inhoud van de moraal vormen (leven behouden, liefde, vriendschap). Tijdbepaald is de vorm waarin het tijdloze element gegoten wordt. Mensen zijn daarom verplicht de moraal telkens opnieuw te construeren. Alle benaderingen van een moreel probleem vertegenwoordigen slechts een deel van de werkelijkheid en van de waarheid. Daarom mogen en moeten meningen soms botsen, aldus Van den Boer. Kan er in het morele debat morele vooruitgang plaatsvinden? Dat is af te meten aan twee principes: menselijkheid (gedefinieerd als erkenning van de inherente waardigheid, autonomie en waarde van de mens) en menslievendheid (gevoeligheid voor lijden en pijn van de ander). Van den Boer is het niet eens met ethici als H. Jochemsen die - als het om abortus gaat - het streven naar menselijkheid ten koste van menselijk leven onmenselijk noemen. Zij meent dat het met de negatieve publieke gevolgen van abortus - afnemende tolerantie ten aanzien van mensen met een handicap - wel meevalt. Zij maakt daarbij een onderscheid tussen geboren en ongebooren leven en haar uitgangspunt is dat bij beslissingen na de geboorte het belang van de pasgeborene centraal staat. (Dit onderscheid en uitgangspunt deel ik, en vele christenen met mij.) Vervolgens trekt zij genoemd onderscheid (op grond waarvan veel christenen abortus toelaatbaar vinden als daarmee het leven van de moeder kan worden gered) door naar de situatie van een kindje met een aandoening, waarbij de conclusie is dat de ouders na de geboorte geen keuze meer hebben, maar voor de geboorte wel. Hierin kan ik haar niet volgen (281). Een verschil in visie op menselijk leven zit daar achter.

Tot slot

Ik sluit af met waardering. Zelfbeschikking (autonomie), aldus Van den Boer is geen egoïsme (287). Ook betekent het niet dat ieder maar mag doen wat hem goedgeeft of dat waarden volledig relatief zijn. Zelfbeschikking definieert Van den Boer als een voorwaarde om morele beslissingen te nemen. Een mens ontwikkelt alleen een waardevolle identiteit als de geschiedenis, de behoeften van medemensen, burgerplicht of de stem van God er wezenlijk toe doen (Charles Taylor). Gecombineerd met mededogen en zorg is zelfbeschikking een verdedigbaar ideaal. Mensen groeien als zij vrij en verantwoordelijk worden gesteld. Omdat behalve morele vooruitgang ook morele achteruitgang aanwijsbaar is in de geschiedenis, zijn morele deugden en idealen van groot belang. Kerkleiders, politici, artsen en ethici hebben daarin een grote rol, aldus Van den Boer. "Laten we een samenleving creëren waarin vrijheid verbonden wordt met verantwoordelijkheid, zelfbewustzijn met solidariteit, en zelfrespect met respect voor de ander". Met deze passage stem ik van harte in. Maar ik zou dat ik dat in mijn eentje niet redden. Gelukkig heb ik, God zij dank, weet van Jezus Christus.

N.a.v. J.M.A. van den Boer-van den Berg: De juiste keuze. Morele dilemma's van toekomstige ouders. Ten Have, Baarn, 1997. Een verkorte, bewerkte editie verscheen in 1999 bij dezelfde uitgever onder de titel Geen keuze zonder twijfel. Beslissen over een zwangerschap. ISBN 90.259.4777.8. Prijs f 34,90. Dit artikel verscheen eerder in Beweging, 64 nr. 2, juni 2000.

Drs. P.H. Siebe is historicus en was van 1992 tot 1999 werkzaam bij de Vereniging Samenwerkende Ouder- en Patiëntenorganisaties, betrokken bij erfelijke en/of aangeboren aandoeningen te Soestdijk. Thans is hij voorlichter voor de Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtienden te Ermelo.

Noten

1. Van den Boer spreekt consequent van 'niet doden', terwijl de Tien Geboden spreken van 'niet doodslaan'. Het valt op dat zij het verschil tussen 'doden' en 'doodslaan' niet verdisconteert in haar kritiek op verabsolutering van het 'niet doden'-principe.
2. Het frappante is dat deze opvattingen via Augustinus ingang gevonden hebben in het christelijk denken tot op heden.
3. Opvattingen als die van de theoloog/ethicus H.M. Kuitert en de cultuurfilosoof C. Rietdijk over het volwaardig-zijn van gehandicapt leven zijn dus ouder dan we misschien denken.
4. Historisch gezien is dit een juiste constatering, maar zoals eerder opgemerkt kan en moet het christelijk geloof mijns inziens in ethische zin anders worden uitgewerkt.
5. Van den Boer wijst erop dat er ook een richting was die een vroege abortus als minder afkeurenswaardig beschouwde dan een late, omdat de vrucht pas mens werd als de menselijke vorm volledig aanwezig was. Dit 'gevormd zijn' was synoniem met 'beziel zijn', hetgeen niet bij de conceptie maar later gebeurde. Verwezen werd naar Adam, wie de levensadem werd ingeblazen. Met het verschil tussen gevormd en ongevormd zijn van de vrucht heeft ook Augustinus geworsteld: hij wist niet zeker of ook de ongevormde vrucht zou verrijzen.
6. Het Ethisch Manifest van de VSOP benadrukt dezelfde waarden en is in die zin een liberaal document. Ethisch Manifest, VSOP, Vereniging samenwerkende Ouder- en Patiëntenorganisaties betrokken bij erfelijke en/of aangeboren aandoeningen. 2e herziene druk, Soestdijk, 1997.
7. Mij lijkt de eerste bewering allerm minst evident. De vruchtwaterpunctie was reeds geruime tijd in zwang voor doelen die in het geheel geen verband hielden met indicatie voor een selectieve abortus. Zo werd met deze techniek al een eeuw geleden overtollig vruchtwater afgetapt. Ook kon sinds de jaren 1950-1960 aan de hand van een vruchtwaterpunctie bij een levensbedreigend rhesus-antagonisme de conditie van het kind in de baarmoeder bepaald worden, teneinde op het juiste moment de (vervroegde) geboorte te kunnen inleiden.
Met dank aan prof.dr. J. Bennebroek Gravenhorst, die zo vriendelijk was mij zijn proefschrift te verstrekken waarin dit staat beschreven: *Intrauterine transfusion, a therapeutic intervention in erythroblastosis foetalis*. Leiden, 1968, pag. 9, 20 en 21. De vruchtwaterpunctie is naderhand echter in een geheel ander daglicht komen te staan doordat deze techniek veel wordt gebruikt voor het opsporen van een aandoening gevolgd door een selectieve abortus.
8. Hoewel ik wil uitgaan van de goede bedoelingen van klinisch-genetici, worden nieuwe technieken als pre-implantatie genetische diagnostiek dikwijls door de ouders en patiënten ervaren als overrompelend. Het plaatst hen voor een keuze waarop ze niet direct zaten te wachten en waarin zij heel verschillende beslissingen nemen.
Ook vind ik het niet vreemd dat er bij klinisch-genetici geen taboe op abortus bestond. Ze oefenen

een heel ander vak uit dan gynaecologen.en houden zich vooral bezig met genen en chromosomen, niet met het grote wonder van het ter wereld komen van een kind.

9. Waarden als: een sterkere huwelijksband, een zegen van God ervaren, bouwen aan Gods koninkrijk, liefde geven en ontvangen en God kennen en dienen horen in dit 'maatschappelijk correcte' rijtje kennelijk niet thuis. Maar alvorens de samenleving hierop te veroordelen, zou ieder ouderpaar zich eerst zelf eens moeten spiegelen aan deze opvattingen.
10. Zie mijn artikel 'Een beter milieu begint met koffie' in: *Beweging*, jrg. 63 nr. 2, juni 1999.
11. Ik wijs op de verdediging door de Amerikaanse filosoof A. Plantinga van het exclusivisme als moreel en intellectueel aanvaardbaar. Zie J. Hoogland, 'Waarborg voor kennis', in: *Beweging*, jrg. 63 nr. 4, dec. 1999.

Bestandsnaam: Document1
Map:
Sjabloon: C:\Users\Liesje\AppData\Roaming\Microsoft\Sjablonen\Normal.dot
m
Titel:
Onderwerp:
Auteur: Liesje
Trefwoorden:
Opmerkingen:
Aanmaakdatum: 25-6-2008 15:36:00
Wijzigingsnummer: 1
Laatst opgeslagen op:
Laatst opgeslagen door:
Totale bewerkingstijd: 28 minuten
Laatst afgedrukt op: 25-6-2008 16:07:00
Vanaf laatste volledige afdruk
Aantal pagina's: 7
Aantal woorden: 4.637 (ong.)
Aantal tekens: 25.508 (ong.)